

II.6 Atomy w zewnętrznym polu magnetycznym

1. Kwantowanie przestrzenne w zewnętrznym polu magnetycznym. Model wektorowy raz jeszcze
2. Zjawisko Zeemana
  - Normalne zjawisko Zeemana i jego wyjaśnienie w modelu wektorowym
  - Anomalne zjawisko Zeemana i jego wyjaśnienie w modelu wektorowym
3. Zjawisko Paschena-Backa

II.6.1 Kwantowanie przestrzenne w zewnętrznym polu magnetycznym. Model wektorowy raz jeszcze

Opisując kwantowe wektory momentu pędu L , s i J stwierdziliśmy, że ich rzuty na wyróżnioną oś mogą przybierać jedynie dyskretne wartości, opisywane przez magnetyczną liczbę kwantową (odpowiednio m , m_s , m_J).

Z kwantowymi wektorami momentu pędu związane są kwantowe momenty magnetyczne (m.m).

Oddziaływania m.m ze sobą lub z zewnętrznym polem magnetycznym, wyróżniającym kierunek w układzie, powodują zniesienie degeneracji poziomów i ich rozszczepienie.

Kwantyzacja przestrzenna posłużyła nam do opisu sprzężenia spin-orbita: oddziaływania spinowego i orbitalnego momentu magnetycznego w (lekkich) atomach. Teraz zajmiemy się oddziaływaniem m.m z zewnętrznym polem.

Kwantowanie przestrzenne w zewnętrznym polu magnetycznym. Model wektorowy raz jeszcze

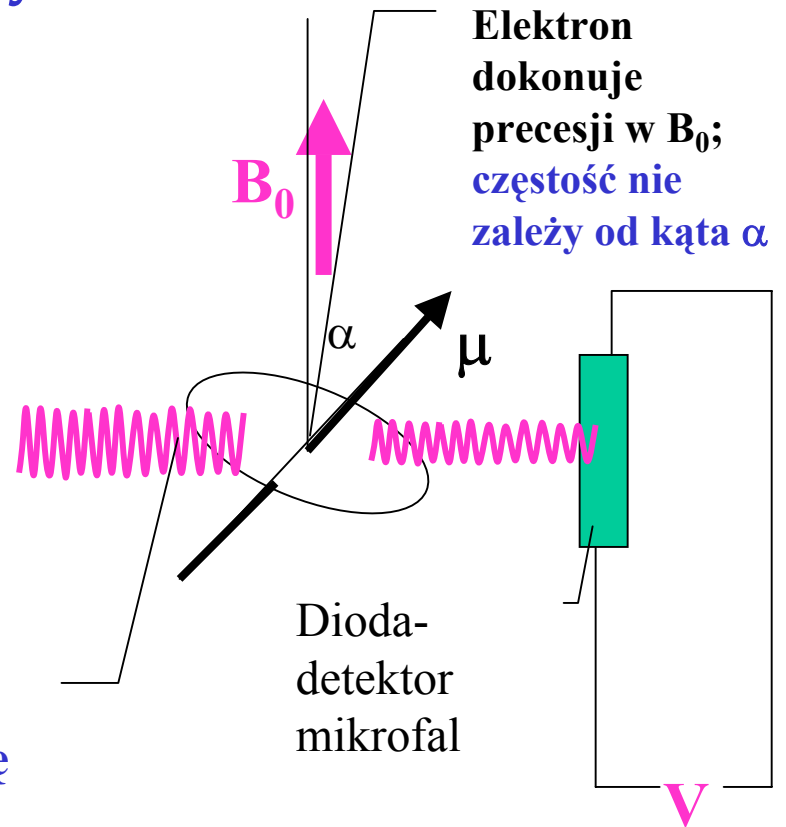
Żyroskop atomowy: elektronowy rezonans paramagnetyczny (EPR)

Elektron może mieć dwie energie w polu B_0 :
 $E_+ = -g_S \mu_B B_0/2$ lub $E_- = +g_S \mu_B B_0/2$ $\Delta E = g_S \mu_B B_0$

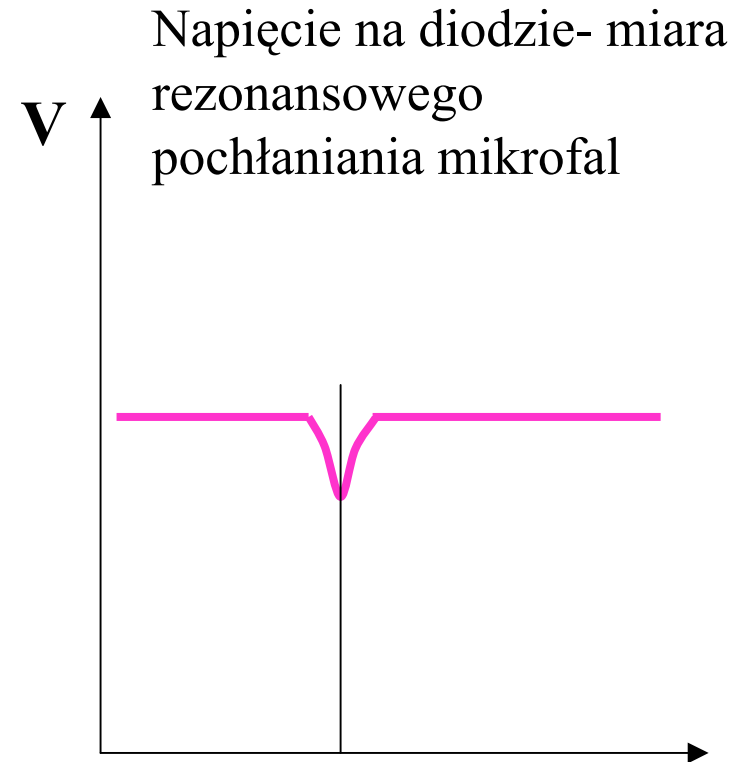
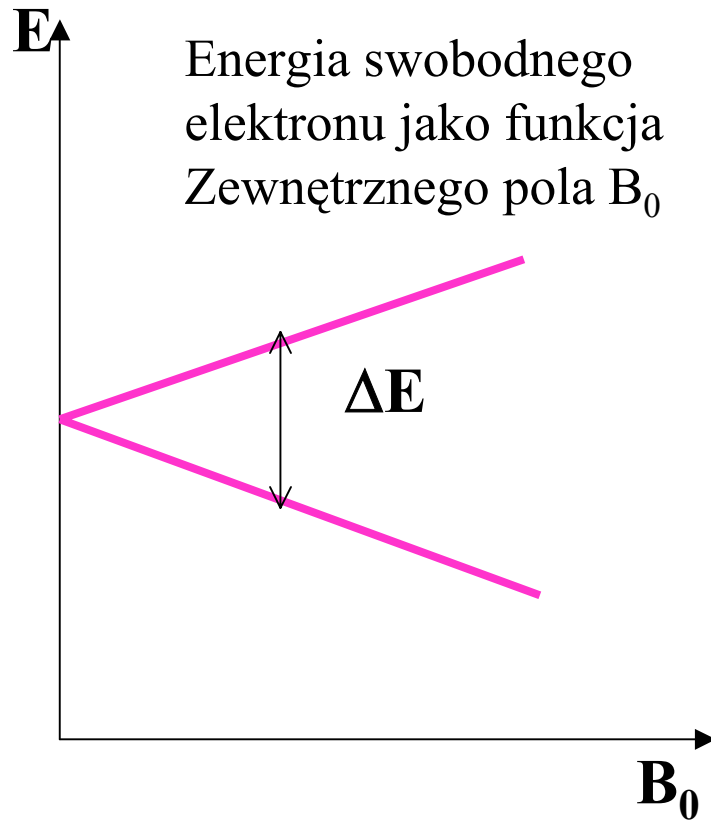
Dostarczając energię $h\nu = \Delta E$ za pomocą mikrofal o $B(t) = B \cos(2\pi\nu t)$ powodujemy przejścia między dwoma ustawieniami momentów spinowych.

Mając mikrofałe o stałej częstotliwości ν możemy zmieniać pole B_0 tak długo aż zaobserwujemy rezonans.

Mikrofała dostarcza zmiennego pola magn. $B(t)$ prostopadłego do B_0 i powoduje zmianę kąta α

Kwantowanie przestrzenne w zewnętrznym polu magnetycznym. Model wektorowy raz jeszcze

Z przyczyn technicznych częstość mikrofal jest stała, zmienia się natomiast B_0 dopasowując jego wartość tak, żeby nastąpił rezonans.

Kwantowanie przestrzenne w zewnętrznym polu magnetycznym. Model wektorowy raz jeszcze

Zjawisko EPR (ERS) wykorzystuje się m. do pomiarów momentów magnetycznych, czynników giromagnetycznych i czynników Landego dla różnych atomów i dla elektronów.

W podobny sposób można mierzyć własności magnetyczne jąder atomowych (NMR- Nuclear Magnetic Resonance) ale charakterystyczne częstotliwości przejść są o trzy rzędy wielkości mniejsze od tych z ERS.

II.6.2 Efekt Zeemana i zjawisko Paschena-Backa

Rozszczepienie poziomów atomowych w niezbyt silnym zewnętrznym polu magnetycznym to efekt Zeemana.

Rozróżniamy 2 rodzaje efektu Zeemana:

- *Normalny EZ*: zaobserwowany wcześniej, dotyczy przejść pomiędzy stanami o czysto orbitalnych momentach pędu, gdzie obserwujemy dwie lub trzy linie (tryplet zeemanowski),
- *Anomalny EZ*: występuje dla stanów o nieznikającym spinowym momencie magnetycznym; obserwuje się więcej linii niż w przypadku normalnego EZ.

W silnych polach oba efekty Zeemana przechodzą w zjawisko Paschena-Backa.

II.6.3 Efekt Zeemana

Określenia „normalny” i „anomalny” są historyczne. W rzeczywistości bardziej typowy i częściej spotykany jest anomalny efekt Zeemana, czyli rozszczepienie w polu magnetycznym poziomów o pewnej dowolnej (ale dozwolonej) kombinacji liczb kwantowych L , S i J (dla stanów jednoelektronowych l , s i j).

II.6.4 Efekt Zeemana- opis w modelu wektorowym

Całkowity moment pędu $\mathbf{J}$ i związany z nim całkowity moment magnetyczny $\boldsymbol{\mu}_J$ dokonują precesji dookoła kierunku pola $\mathbf{B}$.

Dodatkowa energia sprzężenia magnetycznego:

$$\Delta E_{m_J} = -\vec{\boldsymbol{\mu}}_J \cdot \vec{\mathbf{B}} = -(\boldsymbol{\mu}_J)_Z \mathbf{B} = +m_J g_J \mu_B \mathbf{B} \quad \text{gdzie } m_J = j, j-1, \dots, -j$$

Ponieważ magnetyzmowi orbitalnemu i spinowemu odpowiadają różne stosunki giromagnetyczne, wektor momenty magnetycznego $\boldsymbol{\mu}_J$ nie jest na ogół antyrównoległy do $\mathbf{J}$. Wektory są antyrównoległe wtedy gdy $\mathbf{S}=0$ co ma miejsce w normalnym zjawisku Zeemana.

W przypadku anomального efektu Zeemana wektor $\boldsymbol{\mu}_J$ nie jest antyrównoległy do wektora $\mathbf{J}$. Dokonuje szybkiej precesji dookoła $\mathbf{J}$, mierzalna jest średnia wartość rzutu $\boldsymbol{\mu}_J$ na kierunek $\mathbf{J}$: $(\boldsymbol{\mu}_J)_J$ (patrz następna transparencja). W zewnętrznym polu $\mathbf{B}$ rzut $(\boldsymbol{\mu}_J)_J$ wykonuje powolną precesję dookoła $\mathbf{B}$.

Efekt Zeemana-obliczenie czynnika g_j

Rzut μ_j na kierunek J czyli $(\mu_j)_J$ obliczamy następująco:

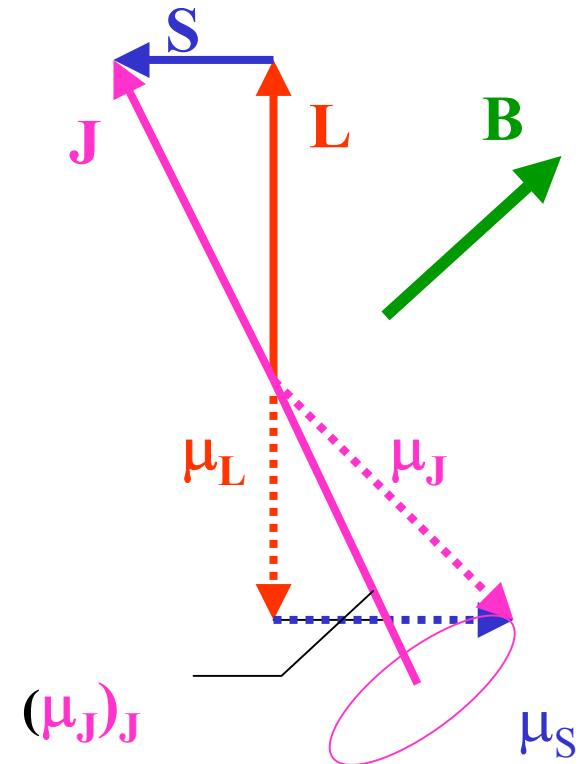
$$\begin{aligned} |(\mu_j)_J| &= |\mu_l| \cos(\angle \vec{L}, \vec{J}) + |\mu_s| \cos(\angle \vec{S}, \vec{J}) = \\ &= \mu_B \left[\sqrt{L(L+1)} \cos(\angle \vec{L}, \vec{J}) + 2\sqrt{S(S+1)} \cos(\angle \vec{S}, \vec{J}) \right] = \\ &= \frac{3J(J+1) + S(S+1) - L(L+1)}{2\sqrt{J(J+1)}} \mu_B = g_J \sqrt{J(J+1)} \mu_B \end{aligned}$$

zaś czynnik Landego

$$g_J = 1 + \frac{J(J+1) + S(S+1) - L(L+1)}{2J(J+1)}$$

W przypadku $S=0, L=J$ i $g_J=1$

W przypadku $L=0, J=S$ i $g_J=2$

Efekt Zeemana - poprawka od oddziaływania $(\mu_J)_J$ z $\mathbf{B}$

$$\mathbf{E}_{m_J} = m_J g_J \mu_B \mathbf{B}$$

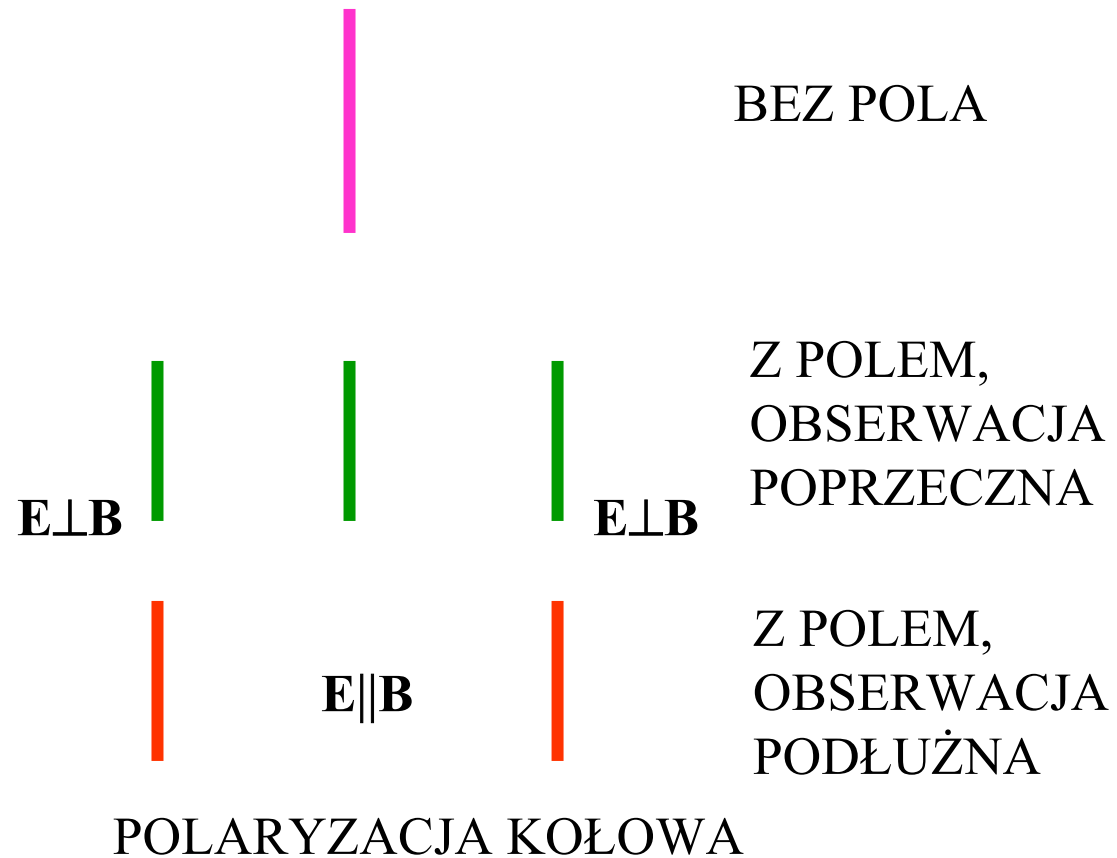
II.6.5 Normalny efekt Zeemana

Normalne zjawisko (efekt) Zeemana jest obserwowane w ciężkich atomach umieszczonych w zewnętrznym polu magnetycznym. Zachodzi dla stanów wieloelektronowych o znikającym całkowitym spinie $S=0$.

Liczba obserwowanych linii zależy od kierunku obserwacji:

- Obserwując w kierunku poprzecznym do zewnętrznego pola widzimy 3 linie (tryplet zeemanowski): jedną w położeniu pierwotnym i dwie symetrycznie przesunięte linie składowe. Światło spolaryzowane jest liniowo.
- Obserwując w kierunku równoległym do pola zewnętrznego widzimy dwie linie symetrycznie rozszczepione. Światło spolaryzowane jest kołowo.

Normalny efekt Zeemana cd.

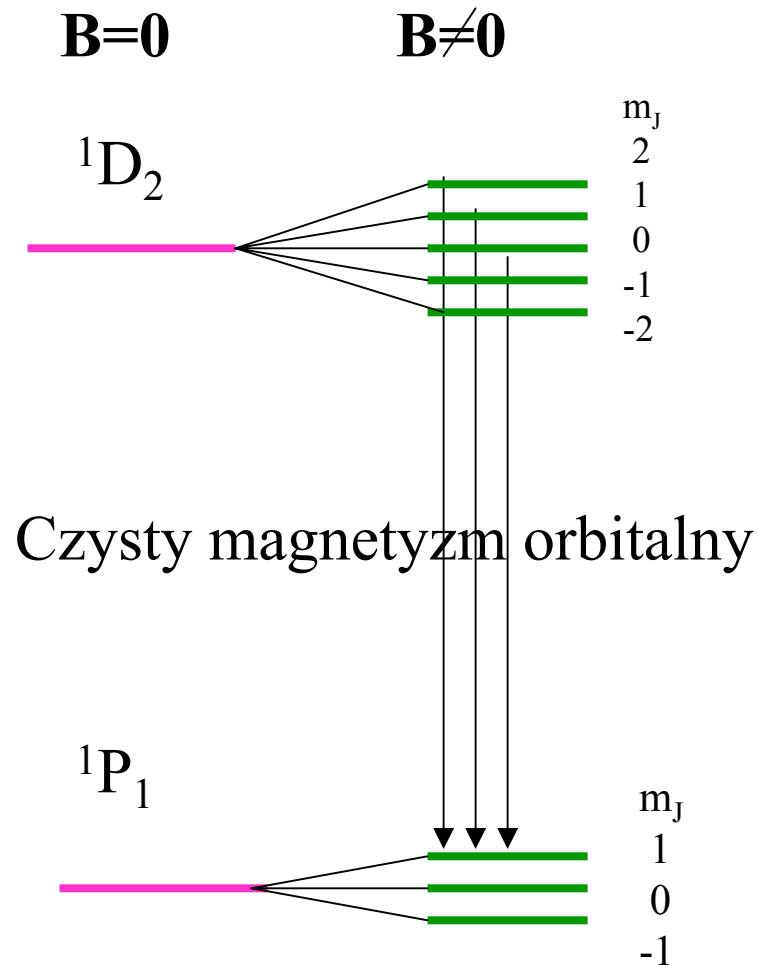
Normalny efekt Zeemana cd.

Schemat normalnego rozszczepienia Zeemana linii kadmu 643,8 nm.

Reguły wyboru:

$$\Delta m_j = 0, \pm 1$$

oraz jednakowe rozszczepienia związane z $g_j=1$ powodują powstawanie 3 linii.

II.6.6 Anomalny efekt Zeemana - dublet sodu

Obliczymy czynniki Landego i rozszczepienia dla stanów dubletu sodu:

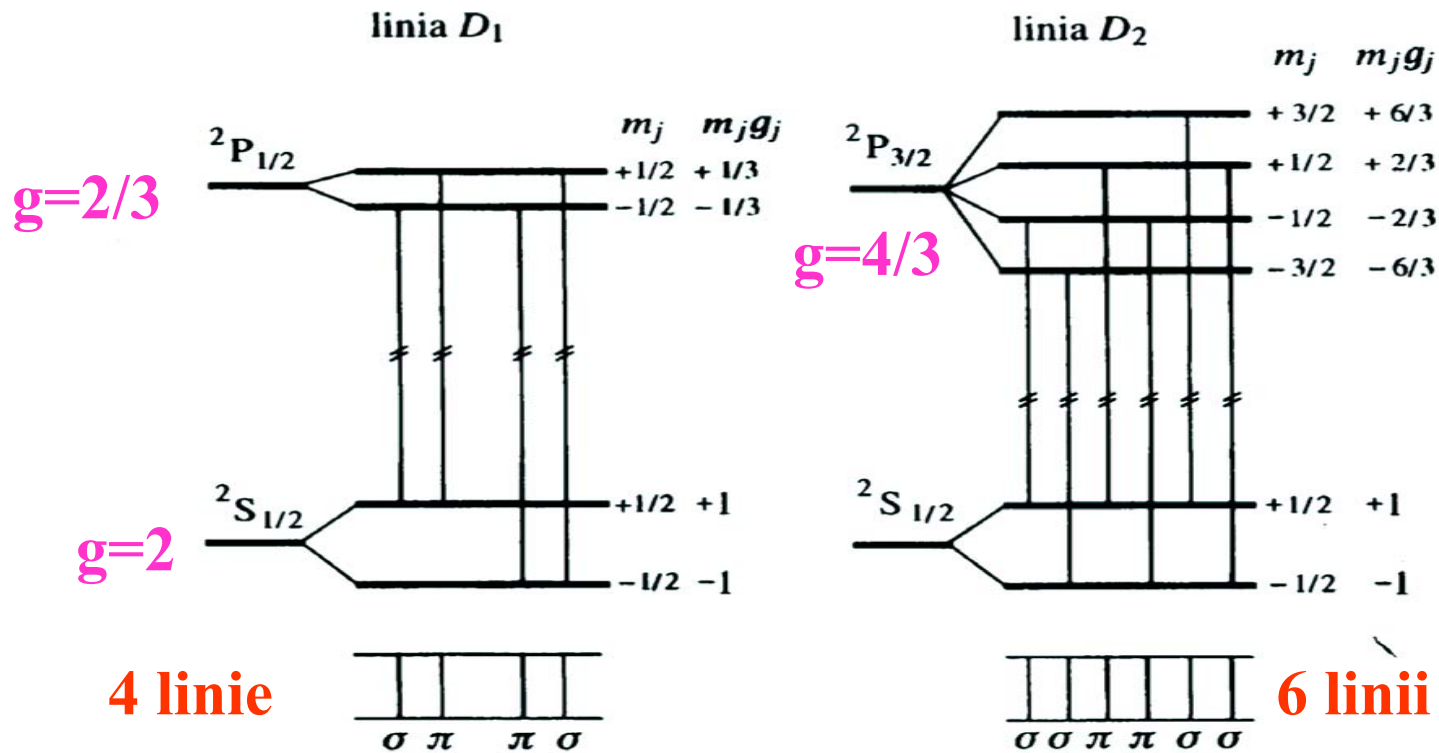
$${}^2S_{1/2}: s=1/2, l=0, j=1/2, g_{1/2} = 2, \quad g_{1/2} m_{1/2} = -1, +1$$

$${}^2P_{1/2}: s=1/2, l=1, j=1/2; g_{1/2} = 2/3, \quad g_{1/2} m_{1/2} = -1/3, +1/3$$

$${}^2P_{3/2}: s=1/2, l=1, j=3/2; g_{3/2} = 4/3, \quad g_{1/2} m_{3/2} = -6/3, -2/3, +2/3, 6/3$$

Anomalne zjawisko Zeemana

linie D_1 i D_2 atomu sodu (Na) w polu magnetycznym

REGUŁY WYBORU: π : $\Delta m = 0$
 σ : $\Delta m = \pm 1$

II.6.7 Znaczenie efektu Zeemana dla poznania liczb kwantowych

Efekt Zeemana znosi degenerację stanów ze względu na m_J .

Czynniki Landego są jednoznaczными funkcjami liczb kwantowych L, S, J .

EZ jest więc niezastąpionym narzędziem w empirycznej analizie liczb kwantowych związanych ze stanami atomowymi.

Dygresja: w wielu zagadnieniach fizycznych wyznaczenie liczb kwantowych stanów wymaga zniesienia degeneracji i zaobserwowania przesunięć linii widmowych. Pole magnetyczne, pole elektryczne, ciśnienie osiowe w kryształach to typowe czynniki znoszące degenerację poziomów.

II.6.8 Zjawisko Paschena- Backa

Efekt Zeemana - rozszczepienie linii w słabych polach magnetycznych. „Słaby” znaczy tu taki, że nie zaburza struktury subtelnej i nie rozspręga spinowych i orbitalnych momentów magnetycznych związanych ze sobą sprzężeniem spin-orbita.

Np. dla dubletu sodu rozszczepienie linii wynosi ok. 17.2 cm^{-1} , zaś rozszczepienie Zeemana w polu $B=3\text{T}$ wynosi ok. 1 cm^{-1} . Pole 3T jest więc „słabym” polem dla sodu. Dla litu, który ma mniejsze Z i słabsze sprzężenie spin-orbita, analogiczny dublet rozszczepiony jest zaledwie o 0.3 cm^{-1} . Pole 3T jest więc „silne” dla litu.

Zjawisko Paschena- Backa

W „silnych” polach magnetycznych struktura linii widmowych ulega uproszczeniu. Wektory $\mathbf{L}$ i $\mathbf{S}$ i związane z nimi momenty magnetyczne nie są już sprzężone i niezależnie wykonują precesję dookoła $\mathbf{B}$. Nie można wprowadzić całkowitego momentu pędu $\mathbf{J}$. Liczba kwantowa J związana z całkowitym momentem pędu nie ma wtedy sensu.

Moment magnetyczny orbitalny i spinowy kwantowane są niezależnie. Poprawka do energii stanu zależy wtedy od m_L i

m_S :

$$E_{m_L, m_S} = (m_L + 2m_S) \mu_B B$$

Zjawisko Paschena- Backa

Rozszczepienie linii dane jest wzorem:

$$\Delta E = (\Delta m_L + 2\Delta m_S) \mu_B B$$

Obowiązują reguły wyboru dla zmiany orbitalnego momentu pędu:

$$\Delta m_L = 0, \pm 1$$

uzupełnione o zakaz odwracania spinu elektronu:

$$\Delta m_S = 0$$

Zjawisko Paschena-Backa

Rozszczepienie dubletu sodu w coraz to silniejszym polu magnetycznym.

Kolejno widzimy: a) rozszczepienie subtelne $B=0$, b) anomalny efekt Zeemana (4 i 6 linii), c) zjawisko Paschena-Backa (3 linie, podobne do normalnego EZ).

